

Agnieszka Rypel

Czy szkoła przygotowuje do dyskursu politycznego?

Przez dyskurs rozumiem ciąg zachowań językowych, powiązanych tematem, celem i sposobem ukształtowania wypowiedzi. Temat, sposób i cel warunkują zaś i zarazem warunkowane są przez styl, gatunek mowy oraz sytuację komunikacyjną¹. Zachowania językowe to produkowanie wypowiedzi. Z dyskursem politycznym będziemy mieć do czynienia, jeśli tematem tych wypowiedzi będzie polityka, a do tego pojawią się one w mediach lub w określonych sytuacjach publicznych i oficjalnych (np. na spotkaniach przedwyborczych), a ich nadawcy wchodzić będą w społeczne role polityka, dziennikarza czy obywatela, realizując przy tym właściwe dla tych ról gatunki mowy.

Odpowiedź na pytanie, czy szkoła przygotowuje uczniów do uczestniczenia w dyskursie politycznym, nie jest prosta. Konieczne byłoby zbadanie takich choćby problemów:

- Jakie przedmioty szkolne przygotowują do dyskursu politycznego?
- W jaki sposób treści związane z dyskursem politycznym zostały ujęte w podstawach programowych, programach nauczania oraz podręcznikach do nauczania tych przedmiotów?
- Czy istnieje korelacja między celami kształcenia i treściami nauczania poszczególnych przedmiotów i czy tworzą one spójny system budowania kultury politycznej uczniów?
- Jakie formy szkolnej działalności wychowawczej pozwalają uczniom na uczestniczenie w dyskursie politycznym lub quasi-politycznym (np. poprzez działalność w samorządzie szkolnym)?
- Czy szkoła jako instytucja stwarza właściwą atmosferę do kształtowania postaw warunkujących udział wychowanków w dyskursie politycznym, także na poziomie tak zwanego „programu ukrytego”²?
- W jakim stopniu czynniki, takie jak: warunki ekonomiczne, normy grupowe, instytucje polityczne i warunki techniczne kształtują uczestnictwo młodych obywateli w dyskursie politycznym?

¹ E. Laskowska, *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz 2004, s. 14.

² Ukryty program w socjologii edukacji definiuje się jako to wszystko, co zostaje przyswojone podczas nauki w szkole obok oficjalnego programu. Edukacja polityczna jest częścią programu oficjalnego i przybiera różne formy. Jest prowadzona w ramach takich przedmiotów jak język polski czy historia, a w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych przeznaczona jest na nią oddzielny przedmiot „wiedza o społeczeństwie”. Jednocześnie w szkole funkcjonuje program ukryty, który nieoficjalnie wykorzystuje oświatę jako broń polityczną i wpływa tym samym na upolitycznienie pozostałych przedmiotów. Aspekty kontroli społecznej zawartej w ukrytym programie zostały przez socjologów edukacji przeanalizowane z zastosowaniem „teorii korespondencji”, według której postawy wpajane przez szkołę, postrzegane są jako odpowiadające postawom niezbędnym do utrzymania pożądanego przez elity rządzące ładu społecznego i gospodarczego. Za istotny czynnik uważa się tutaj np. ćwiczenia w znoszeniu nudy (por. R. Meighan, *Socjologia edukacji*, Toruń 1993, s. 71-82.).

- Jak młodzież po zakończeniu edukacji sprawdza się w rolach nadawców i odbiorców w dyskursie politycznym i jaki wpływ na jej zachowania w przestrzeni politycznej mają konkretne działania edukacyjne?

Choć wszystkie te kwestie wymagają dokładnego omówienia, chciałabym w moim referacie skupić się przede wszystkim na roli, jaką w przygotowaniu do dyskursu politycznego odgrywa edukacja polonistyczna. Zdobyte dzięki niej umiejętności, pozwalające na sprawne uczestniczenie w dyskursie politycznym stanowią ważny, lecz nie zawsze doceniany, składnik kultury politycznej.

Pojęcie kultury politycznej pojawiło się już w XVIII wieku, a upowszechniło się w drugiej połowie XX wieku dzięki amerykańskim politologom Gabrielowi Almandowi i Binghamowi Pellowowi. Przez kulturę polityczną rozumie się ogół postaw, poglądów społeczeństwa, grup i jednostek wobec polityki, charakterystycznych dla danego okresu i ukształtowanych pod wpływem tradycji historycznych. Spośród jej składników najczęściej wymienia się:

- Wiedzę o zjawiskach dotyczących polityki (np. funkcjonowanie organów państwa, zasady prawa wyborczego, podstawowe kierunki polityki zagranicznej państwa);
- Umiejętność oceny zjawisk politycznych i formułowania sądów dotyczących działalności rządu, partii politycznych czy też poszczególnych polityków;
- Postawy obejmujące z jednej strony patriotyzm oraz uznawane w danym społeczeństwie wzory zachowań politycznych (np. uczestniczenie w wyborach jako powinność obywatelska), z drugiej strony np. nacjonalizm i niechęć do innych narodów;
- Cnoty obywatelskie, np.: poszanowanie prawa, świadczenia publiczne, wierność ojczyźnie³

Charakterystyczny jest fakt, że wymienione tu składniki kultury politycznej nie obejmują umiejętności językowych niezbędnych do pełnego uczestniczenia w dyskursie politycznym. Podobne nastawienie widoczne jest w podstawach programowych do szkolnego przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” zarówno na poziomie gimnazjalnym, jak i ponadgimnazjalnym. Ich autorzy skupiają się przede wszystkim na przekazaniu wiedzy o funkcjonowaniu państwa i zasadach życia społecznego. Jednak także oni dostrzegają potrzebę kształtowania umiejętności uczestniczenia w dyskursie politycznym. Świadczą o tym następujące sformułowania dotyczące osiągnięć ucznia: *Uczestniczenie w dyskusji, prezentacja i obrona własnego stanowiska, branie pod uwagę argumentów strony przeciwnej* (podstawa programowa wiedzy o społeczeństwie – gimnazjum) oraz *umiejętność organizacji debaty publicznej, rozumienie stanowisk uczestników debaty publicznej i umiejętność krytycznej analizy ich argumentów, umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstów publicystycznych i popularnonaukowych dotyczących nauk społecznych, polityki i prawa* (podstawa programowa wiedzy o społeczeństwie – liceum ogólnokształcące, profilowane, technikum). Pomimo tych założeń, konkretne programy nauczania i napisane do nich podręczniki do przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” nie uwzględniają ani wskazówek, ani ćwiczeń, które pozwoliłyby na zdobycie tych umiejętności. Czy zatem pozwala je zdobyć edukacja polonistyczna?

W mojej analizie skupię się przede wszystkim na podstawie programowej, wybranych programach i podręcznikach przeznaczonych do nauczania języka polskiego na IV etapie edukacji. Jest

³Por. E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 1999.

to etap kończący naukę w szkole. Uczniowie są bardziej świadomi i dojrzały, a większość z nich już w liceum bądź technikum osiąga wiek uprawniający do czynnego uczestniczenia w wyborach parlamentarnych i samorządowych, dlatego też mogą oni przyjmować coraz bardziej zróżnicowane role w systemie podmiotowym polityki. W rozumieniu modelowym system ten tworzą: teoretyk, praktyk i „szeregowy obywatel”. Teoretyk to taki podmiot, który posiada profesjonalną wiedzę i umiejętności uogólniania zjawisk i procesów politycznych. Praktyk natomiast nie musi, ale może posiadać uzyskaną od teoretyka wiedzę. Jego zadanie polega na kreowaniu zjawisk politycznych. Poprzez swoje działania przy pomocy środków medialnych tworzy obraz rzeczywistości politycznej, posiada realną władzę i działa kadencyjnie, ponosząc odpowiedzialność polityczną. „Szary obywatel” choć nie jest ani teoretykiem, ani praktykiem także współtworzy przestrzeń polityczną, kiedy to, kierując się swoimi wyobrażeniami i przekonaniem, bierze udział lub odmawia udziału w komunikacji politycznej⁴. Istotne jest to, że działanie każdego z tych podmiotów jest działaniem językowym i realizuje się właśnie w dyskursie politycznym.

Z punktu widzenia społecznych ról pełnionych przez uczestników komunikacji w dyskursie politycznym ujawniają się następujące typy nadawców: polityk, polityk i dziennikarz oraz obywatel⁵. Każdy z absolwentów szkoły średniej może stać się jednym z tych nadawców, a z całą pewnością będzie odbiorcą, najczęściej jako pasywny odbiorca wypowiedzi medialnych⁶. Należy zatem odpowiedzieć na pytanie, czy podstawa programowa, programy i podręczniki przewidują nabywanie kompetencji pozwalających na wchodzenia w te role?

Już w podstawach programowych przedmiotu „język polski” dla drugiego etapu kształcenia w szkole podstawowej (czyli dla klas IV-VI) oraz dla gimnazjum zamieszczono identycznie sformułowany ogólny cel dydaktyczny: *Kształcenie sprawności mówienia, słuchania, czytania w zróżnicowanych sytuacjach komunikacyjnych prywatnych i publicznych, a zwłaszcza ważnych dla życia w państwie demokratycznym i obywatelskim*. Ponieważ jednak w obydwu tych dokumentach brakuje konkretnych treści, które pozwoliłyby na realizację tych założeń, uznać można, że zacytowany powyżej cel dydaktyczny ma charakter wyłącznie postulatywny. Dopiero podstawa programowa dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników zawiera treści i określa osiągnięcia przydatne w dyskursie politycznym. Znamienne jest to, że jako podstawowe gatunki wypowiedzi autorzy podstawy wymieniają wyłącznie: przemówienie, referat, artykuł, dyskusję oraz negocjację, a więc gatunki związane głównie z oficjalnymi sytuacjami mówienia i stosowane między innymi w dyskursie politycznym. Ponadto wśród treści kształcenia znalazło się także ogólne zagadnienie „retoryczne użycie języka” uszczegółowione przez następujące treści: werbalne i niewerbalne środki komunikacji, retoryczne środki perswazji i ekspresji, stosowność i skuteczność retoryczna, retoryczny aspekt wieloznaczności słowa i wypowiedzi, etykieta językowa. Wśród osiągnięć wymienia się między innymi takie umiejętności:

⁴ S. J. Rittel, *Komunikacja polityczna. Dyskurs polityczny. Język w przestrzeni politycznej*, Kielce 2003, s. 166.

⁵ E. Laskowska, *Sytuacje komunikacyjne w dyskursach politycznych*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia II*, t. 1: *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 176.

⁶ *Ibidem*, s. 177.

- Stosowanie zabiegów perswazyjnych wraz z rozpoznawaniem ich wartości (zwłaszcza odróżnianie szczerości i nieszczerości, prawdy od nieprawdy, podchwytności, eufemizmów, agresji, brutalności i wulgaryzmów w zachowaniach językowych);
- Poprawne formułowanie pytań i odpowiedzi; rozpoznawanie pytań sugestywnych, źle postawionych, podchwytnych i retorycznych;
- Skuteczne uczestniczenie w dialogu, dyskusji i negocjacjach; słuchanie wypowiedzi partnerów (dostrzeganie kontrowersji w dyskusji i negocjacjach);
- Aktywne i krytyczne słuchanie (z empatią, ze wspomaganiami, z korygowaniem, ze sprzeciwem) wystąpień publicznych; odróżnianie faktów od opinii;
- Odróżnianie cech swoistych i rozumienie funkcji gatunków publicystycznych (informacja, komentarze, artykuły, reportaże, wystąpienia publiczne);
- Próby wystąpień publicznych (np. przemawianie, prowadzenie zebrań, podsumowywanie dyskusji, wygłaszanie referatów, świadome posługiwanie się gestykulacją i mimiką);
- Skuteczne polemizowanie – rozpoznawanie manipulacji językowej.

Podstawa programowa jest dokumentem z założenia bardzo ogólnym, szczegółowe rozwiązania dydaktyczne znaleźć można w programach, a zwłaszcza napisanych do nich podręcznikach. Z bogatej oferty wydawniczej wybrałam tylko kilka ich przykładów, starając się, aby reprezentowały one różne sposoby ujmowania zagadnień z zakresu kształcenia językowego oraz integrowania go z zagadnieniami literacko-kulturowymi (por. tab. I).

Tabela I Zestawienie analizowanych programów i podręczników do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego, profilowanego i technikum

Program nauczania j. polskiego w liceum, liceum profilowanym i technikum	Tytuł serii podręczników	Typ podręczników wchodzących w skład serii	Tytuł analizowanego podręcznika
<i>Przeszłość to dziś</i>	<i>Przeszłość to dziś</i>	Kształcenie literacko-kulturowe zintegrowane w jednym podręczniku dla każdej klasy	<i>Przeszłość to dziś</i> , kl. I, II, III
<i>Wśród znaków kultury</i>	<i>Wśród znaków kultury</i>	Kształcenie literacko-kulturowe w trzech podręcznikach + kształcenie językowe w trzech podręcznikach dla każdej klasy	<i>Kształcenie językowe</i> kl. I – <i>Retoryka</i>
<i>Opowieść o człowieku</i>	Seria <i>Z pegazem</i> <i>Opowieść o człowieku</i>	Kształcenie literacko-kulturowe w trzech podręcznikach dla każdej klasy + jeden podręcznik do kształcenia językowego dla klas 1-3	<i>Kształcenie językowe. Język polski – ćwiczenia</i>
<i>Dialog ze światem</i>	Seria <i>Szkoła pod globusem</i>	jak wyżej	<i>O języku polskim</i>
Brak wskazania na konkretny program	Brak zintegrowania z podręcznikami do kształcenia literacko-kulturowego	Jeden podręcznik do kształcenia językowego dla klas I-III	<i>Mówię, więc jestem</i>

Żaden z wymienionych w tabeli programów nie wskazuje bezpośrednio na związek treści kształcenia językowego z przygotowaniem do uczestniczenia w dyskursie politycznym. Egzemplifikacje celów, treści lub osiągnięć pojawiają się w programach rzadko i najczęściej dotyczą przekazów reklamowych. Z tego powodu znacznie ciekawszym materiałem do analizy są podręczniki. Różnorodna struktura, odmienne koncepcje prezentowania materiału oraz eksponowanie wybranych funkcji (np. informacyjnej, samokształceniowej czy transformacyjnej) utrudnia jednak ich bezpośrednie porównanie. Pojawiające się zatem w badanych podręcznikach treści, których wprowadzenie mogłoby pomóc uczniom w sprawnym uczestniczeniu w dyskursie politycznym, pogrupowałam w siedmiu podstawowych kategoriach. Pomięłam przy tym sposób, w jaki zagadnienia te ujęli autorzy poszczególnych podręczników, gdyż wymaga on oddzielnego omówienia. Zazaczyłam ponadto, czy przewidziano praktyczne ćwiczenia pozwalające na budowanie umiejętności bazujących na podanej w podręczniku wiedzy teoretycznej oraz czy autorzy w jakikolwiek sposób wykazali związki omawianych zagadnień ze sferą polityki (por. tab. 2).

Porównanie ujętych w tabeli treści pozwala stwierdzić, że nie wszystkie z nich pojawiają się w poszczególnych podręcznikach, nawet jeśli zaleca je podstawa programowa. Przykładem mogą tu być negocjacje, uwzględnione jedynie w dwóch podręcznikach. Zakres ujmowania pozostałych treści jest bardzo zróżnicowany. Jako przykład niech posłużą zagadnienia ujęte w kategorii „retoryka”.

Retoryka przeżywa obecnie swój wielki renesans. Postrzega się ją jako dziedzinę interdyscyplinarną, która pozwala scalić humanistyczne poznanie w zakresie semantycznym i składniowo – stylistycznym. Wykorzystuje się ją, między innymi po to, aby analizować zjawiska związane z reklamą, publicystyką, sztuką filmową, literaturą, nauczaniem oraz polityką. Nic więc dziwnego, że znalazła ona swoje miejsce także w edukacji polonistycznej. Dzięki odwołaniom do retoryki kształcić można bowiem umiejętności niezbędne w różnorodnych sytuacjach komunikacyjnych – zarówno w mówionej, jak i pisanej odmianie języka, w różnych stylach i rejestrach językowych. Do umiejętności tych należą między innymi: efektywna i skuteczna argumentacja, biegłość w strategiach dowodzenia, wykorzystywanie figuratywności języka, przemawianie w różnych sytuacjach, także publicznych i oficjalnych oraz odkrywanie manipulacji językowej. Dla edukacji polonistycznej duże znaczenie ma także fakt, że retoryka pozwala efektywnie łączyć wyrabianie biegłości językowej z uwrażliwianiem na etyczny wymiar języka.

W każdym z omawianych podręczników znalazły się informacje o istocie retoryki, jednak ich skonkretyzowanie jest całkowicie odmienne. Skrajne przykłady znaleźć można w serii podręczników *Przeszłość to dziś* oraz serii *Wśród znaków kultury*. W pierwszej z wymienionych serii pojęcie „retoryka” pojawia się tylko raz w następującym kontekście: „Sercem Rzeczypospolitej był sejm, na którym posłowie wygłaszali mowy, zwane wówczas oracjami. W XVI wieku oratorstwo polskie nawiązywało do antycznej teorii wymowy, zwanej retoryką. Retorykę określano jako sztukę dobrego mówienia. Najsłynniejszymi teoretykami wymowy byli w starożytności Arystoteles i Ciceron” (*Przeszłość to dziś*, kl. I, s. 56). To wszystko, czego o retoryce dowie się uczeń, korzystający przez trzy lata z podręczników *Przeszłość to dziś*. Zupełnie inaczej zagadnienie to wprowadzili autorzy serii *Wśród znaków kultury*. Wchodzący w jej skład podręcznik do kształcenia językowego w pierwszej klasie liceum i technikum nosi podtytuł *Retoryka*. Poszczególne jego części

Tabela 2 Zestawienie treści wspierających przygotowanie do uczestniczenia w dyskursie politycznym uwzględnionych w wybranych podręcznikach do języka polskiego dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum

Lp	Treści wspierające przygotowanie do uczestniczenia w dyskursie politycznym		Tytuły podręczników				
			<i>Przeszłość to dziś</i>	<i>seria Wśród znaków kultury</i>	<i>Kształcenie językowe - ćwiczenia, seria Z pegazem</i>	<i>O języku polskim, seria Szkoła pod globusem</i>	<i>Mówię, więc jestem</i>
1.	Retoryka	Informacje o istocie retoryki	+	+	+	+	+
		Dzieje retoryki	-	+	-	+	-
		Figury retoryczne	+	+	-	-	+
		Retoryczna inwencja i dyspozycja	-	+	-	-	-
		Retoryczna teoria elokucji	-	+	-	-	-
2.	Erystyka (sztuka dyskusji)	Informacje o istocie erystyki	+	-	-	+	+
		Chwyty erystyczne	+	-	-	+	+
		Typy dyskusji	-	-	-	+	+
		Rodzaje argumentów	-	+	-	+	+
		Ćwiczenia w dyskutowaniu	-	+	-	+	-
3.	Perswazja	Odwołania do sfery polityki	-	+	-	+	+
		Funkcja perswazyjna języka	+	+	+	+	+
		Propaganda jako typ perswazji	-	+	+	+	+
		Agitacja jako typ perswazji	-	+	-	+	-
		Ćwiczenia w rozpoznawaniu i stosowaniu perswazji	-	+	-	-	-
4.	Manipulacja językowa	Odwołania do sfery polityki	+	+	+	+	+
		Informacje o istocie manipulacji językowej jako nieuczciwej formie perswazji	+	+	+	+	+
		Manipulacja językowa w propagandzie	-	-	-	+	+
		Nowomowa jako szczególny rodzaj manipulacji językowej	+	-	-	+	+
		Ćwiczenia w rozpoznawaniu manipulacji językowej	-	-	-	-	-
5.	Wygląsanie mowy	Odwołania do sfery polityki	+	+	-	+	+
		Zasady wygłaszania mowy	+	+	-	+	+
		Ćwiczenia w przemawianiu	+	+	-	+	+
6.	Negocjacje	Odwołania do sfery polityki	-	-	-	+	-
		Informacje o istocie negocjacji	-	-	-	+	+
		Typy negocjacji	-	-	-	+	-
		Ćwiczenia w negocjowaniu	-	-	-	+	+
7.	Gatunki właściwe dla dyskursu politycznego	Odwołania do sfery polityki	-	-	-	-	+
		Mowa	+	+	+	+	+
		Przemówienie	-	+	-	+	+
		Odezwa partyjna	+	-	-	-	-
		Manifest polityczny	+	-	-	-	-
		Artykuł prasowy	+	-	-	-	-
		Uchwała	-	-	-	-	+
		Debata	-	+	-	-	+
		Rozmowy dwustronne	-	-	-	-	+
		Obrady komisji mieszanych	-	-	-	-	+
		Panel	-	+	-	-	-
		Forum	-	+	-	-	-
Pertraktacje	-	+	-	-	-		
Obrady okrągłego stołu	-	+	-	-	-		

szczegółowo wprowadzają w zagadnienia związane z istotą retoryki i jej dziejami (także w Polsce), znaczeniem perswazji i jej wpływem na odbiorcę, retoryczną inwencją i dyspozycją, teorią elokucji (w tym stylami retorycznymi, tropami, figurami i okresem retorycznym), mnemotechniką oraz sztuką wygłaszania mowy wraz z kulturą żywego słowa. Nawet zagadnienia językowe, takie jak, np.: cechy języka, różne rodzaje wypowiedzi, pochodzenie języka polskiego czy zmiany znaczeń wyrazów zebrane zostały w części znamiennej zatytułowanej *Język narzędziem retora*.

Podobną tendencję do różnicowania treści dostrzec można w kategoriach uszczegółwiających zagadnienia związane między innymi z retoryką. Dla przykładu: pojęcie „perswazja” zostało wprowadzone przez autorów wszystkich analizowanych podręczników, jednak tylko w dwóch z nich znalazły się odniesienia do obydwu typów perswazji – propagandy i agitacji. W podręczniku *Przeszłość to dziś* nie wspomniano nie tylko o agitacji, ale także o propagandzie.

Wszyscy autorzy podręczników za istotne uznali zamieszczenie informacji o perswazyjnej funkcji języka polityki. Nieuczciwa forma perswazji, jaką jest manipulacja językowa omawiana jest wprawdzie w każdym podręczniku, ale podstawowym kontekstem, w jakim pojawia się to pojęcie, jest reklama. W podręczniku *Kształcenie językowe* z serii *Z pegazem* nie znalazło się nawet najmniejsze odwołanie do manipulacji językowej w sferze polityki.

Jak wynika z tego pobieżnego zestawienia, założona ogólnikowość podstawy programowej pozwala autorom programów i podręczników na dużą swobodę w doborze treści i celów edukacyjnych, co w rezultacie skutkuje preferowaniem lub pomijaniem pewnych zagadnień. Uczniowie korzystający z podręcznika do kształcenia językowego z serii *Wśród znaków kultury* dowiedzą się wprawdzie bardzo dużo o retoryce, perswazji, wygłaszaniu przemówień itp., ale nie nauczą się negocjować, bo takich treści w podręczniku nie ujęto. Z kolei dzięki podręcznikowi *O języku polskim* młodzież będzie mogła wiele dowiedzieć się o erystyce i sztuce dyskusji, natomiast znacznie mniej o perswazji i manipulacji językowej.

Dane zawarte w tabeli pozwalają także wyciągnąć wniosek, że nie istnieje prosta zależność między konstrukcją serii podręczników, a zawartymi w nich treściami z zakresu kształcenia językowego. Mogłoby się wydawać, że integrujący kształcenie literacko-kulturowe z kształceniem językowym podręcznik *Przeszłość to dziś* będzie zawierał mniej informacji i ćwiczeń mogących wdrażać do dyskursu politycznego niż podręcznik służący wyłącznie do doskonalenia języka uczniów. Okazuje się jednak, że przeznaczona dla trzech klas książka *Kształcenie językowe – język polski, ćwiczenia* z serii *Z Pegazem* zawiera tych informacji i ćwiczeń jeszcze mniej. Nie dyskredytuje to jednak pozostałych podręczników o tej samej budowie (*O języku polskim* oraz *Mówię, więc jestem*), które zawierają dużą różnorodność zagadnień teoretycznych i ćwiczeń. W przypadku podręcznika *Mówię, więc jestem* za pewną niedogodność w korzystaniu z niego uznać można to, że nie jest on zintegrowany z żadnym podręcznikiem do kształcenia literackiego i kulturowego. Brak tej korelacji utrudnia odwoływanie się do rozległej tradycji kulturowo-społecznej, wpływającej także na zachowania językowe we współczesnym dyskursie politycznym, a przecież osadzenie w tej tradycji jest jednym z elementów kształtowania kultury politycznej.

Diachroniczna analiza dyskursu politycznego przeprowadzona w szeroko rozumianym kontekście komunikacyjnym – zarówno kulturowym, jak i społeczno-politycznym, pozwala na prze-

śledzenie sposobu kształtowania się polskiej i europejskiej myśli politycznej. Ujawnia także przyjęte przez dawnych mówców strategie retoryczne i wskazuje na przemiany modeli gatunków właściwych dla dyskursu politycznego. Znakomitym polem dla tego typu obserwacji jest publicystyka staropolska. XVI stulecie to okres sprzyjający tego typu wypowiedziom. Jak zauważa Danuta Ostaszewska, był to czas wielu politycznych wydarzeń, aktywizujących zachowania językowe właściwe także dla współczesnej polityki i publicystyki⁷. Pozytywnemu klimatowi dla tworzenia podwalin współczesnego języka politycznego sprzyjał także rodzący się wówczas parlamentaryzm. Dalszą ewolucję powstałych w XVI wieku językowych zachowań politycznych dokumentuje publicystyka oświeceniowa.

Autorzy programów i podręczników do języka polskiego nie zawsze dostrzegają korzyści płynące z analizy dawnych tekstów. Na ogół publicystyka renesansowa i oświeceniowa jest przez nich pomijana lub traktowana dość pobieżnie, a sposób jej prezentowania zależy od tego, jaki kontekst kulturowy został wybrany przez autorów do jej wprowadzenia, np.: traktat *O poprawie Rzeczypospolitej* Andrzeja Frycza Modrzewskiego jako przykład humanistycznej parenezy (*Literatura polska i powszechna. Starożytność – oświecenie*, seria *Szkoła pod globusem*), a publicystyka Sejmu Czteroletniego jako świadectwo włączenia się Polski w nurt zapoczątkowany przez rewolucję francuską (*Opowieść o człowieku*, kl. I, seria *Z pegazem*). W podręczniku *Wśród znaków kultury* znaleźć można jednak znakomite przykłady wykorzystania dawnych tekstów publicystycznych do kształtowania językowych umiejętności współczesnych uczniów. Fragment *Przestróg dla Polski* posłużył autorom jako pretekst do ćwiczeń w analizowaniu zastosowanych przez Staszica różnych środków retorycznych oraz ocenianiu ich skuteczności wobec odbiorców z określonego kręgu społeczno-kulturowego.

W przedstawionej wyżej analizie programów i podręczników nie uwzględniłam szeregu istotnych kwestii, takich choćby jak: ocena merytorycznej zawartości partii informacyjnych, szczegółowe scharakteryzowanie typu i przydatności poszczególnych ćwiczeń oraz doprecyzowanie skali i jakości nawiązań do sfery polityki. Pomięłam także bardzo złożone kwestie związane z etyką słowa. Mimo tych ograniczeń wolno jednak wyciągnąć wniosek, że edukacja polonistyczna może wspomagać proces przygotowania uczniów do uczestniczenia w dyskursie politycznym. Dowodzi tego stwierdzenia analiza serii podręczników *Między znakami kultury*.

To, że nie wszystkie podręczniki w takim samym stopniu uwypuklają treści związane z dyskursem politycznym nie świadczy wcale o tym że są one bezwartościowe. Mit o szkole jako o miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia⁸ sprawił, iż przed edukacją szkolną, a zwłaszcza polonistyczną, postawiono tak wiele zadań, że zrealizowanie ich wszystkich jest wręcz niemożliwe. Autorzy programów muszą więc wybierać te cele i treści, które ich zdaniem najlepiej przygotowują absolwentów szkoły do funkcjonowania w złożonej rzeczywistości społeczno-kulturowej. Wybory te nacechowane są, oczywiście, pewną dozą subiektywności, wynikającej z osobistych prefe-

⁷ D. Ostaszewska, *Przemiany sposobu istnienia gatunku – zarys problematyki (na materiale publicystyki parlamentarnej)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 218

⁸ Por. M. Dudzikowa, *Mit o szkole jako o miejscu „wszechstronnego rozwoju ucznia”*, Kraków 2004.

rencji autorów programów i podręczników. Sądzę jednak, że sposób traktowania zagadnień związanych z przygotowaniem uczniów do uczestniczenia w dyskursie politycznym w dużym stopniu odzwierciedla stan kultury politycznej naszego narodu. Zarówno rządzące elity, jak i szarzy obywatele, a często nawet publicyści, nie wykazują dostatecznej troski o jakość zachowań językowych w dyskursie politycznym. Być może ta powszechna tendencja znalazła swoje odbicie także w podręcznikach do języka polskiego?

Wykaz analizowanych podręczników

- K. Biedrzycki, D. Pasieka, B. Pędracka, *Opowieść o człowieku*. Seria *Z pegazem*, kl. I, Kraków 2002.
- A. Borowski, *Literatura polska i powszechna. Starożytność – oświecenie*. Seria *Szkoła pod globusem*, kl. I, Kraków 2002.
- E. Brandenburska, B. Wnuk-Gelczewska, *Wśród znaków kultury. Kształcenie literacko-kulturowe* cz. 1 i 2, kl. I, Kielce 2003.
- H. Karaś, E. Wierzbička-Piotrowska, *Wśród znaków kultury. Kształcenie językowe. Retoryka*, Kielce 2002.
- J. Kopciński, *Przeszłość to dziś. Literatura, język, kultura*, kl. III, Warszawa 2004.
- K. Mrowcewicz, *Przeszłość to dziś. Literatura, język, kultura*, kl. I, Warszawa 2002.
- E. Paczoska, *Przeszłość to dziś. Literatura, język, kultura*, kl. II, Warszawa 2004.
- R. Przybylska, *O języku polskim*. Seria *Szkoła pod globusem*, kl. I-III, Kraków 2002.
- A. Skudrzykowska, K. Urban, *Kształcenie językowe. Język polski – ćwiczenia*. Seria *Z pegazem*, kl. I-III, Kraków 2003.
- Z. Smutek, J. Maleska, B. Surmacz, *Wiedza o społeczeństwie*, Gdynia 2004.
- H. Zgółka, T. Zgółka, *Mówię, więc jestem*, kl. I-III, Kraków 2001.

Bibliografia

- M. Dudzikowa, *Mit o szkole jako o miejscu „wszechstronnego rozwoju ucznia”*, Kraków 2004.
- E. Laskowska, *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz 2004.
- E. Laskowska, *Sytuacje komunikacyjne w dyskursach politycznych*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia II*. t. 1: *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 175-182.
- R. Meighan, *Socjologia edukacji*, Toruń, 1993.
- D. Ostaszewska, *Przemiany sposobu istnienia gatunku – zarys problematyki (na materiale publicystyki parlamentarnej)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 2: *Tekst a gatunek*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 217-229.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego*, Dziennik Ustaw nr 14, poz. 129, 1999.
- S. J. Rittel, *Komunikacja polityczna. Dyskurs polityczny. Język w przestrzeni politycznej*, Kielce 2003.
- E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 1999.

Does school prepare to political discourse?

Summary

The aim of this article is to specify the role that the political discourse plays in Polish education. To do this some basics of curriculum, syllabus and textbooks of secondary level were put into analysis. Some contents which allow to train language skills necessary to participate in political discourse were separated. These contents were grouped into seven categories : rhetoric, eristic, persuasion, language manipulation, speech delivering, negotiations, literary genres proper for political discourse. The quantitative combination of these problems shows that their schedule in the textbooks is not even and depends on the autor's preferences. The analysis therefore leads to the conclusion that Polish education can prepare to participate in political discourse. However, the quality of the preparation will be dependent on the textbook which students have used.